

EURÓPA NACIONALISTÁI EGYESÜLHETNEK?

A radikális jobboldal képviselőcsoportjai az Európai Parlamentben

Hajdú András

(Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskola)

ÖSSZEFOGLALÓ

Az utóbbi évek során a politikatudományban egyre kiemeltebb figyelmet kapott az európai integráció folyamata, továbbá az Európai Unió pártokra kifejtett hatása. Az Európai Parlament új karrierutakat kínál a politikusok számára, képviselőcsoportjai, valamint az európai pártok egyre hangsúlyosabb szerephez jutnak a pártok álláspontjainak kialakításában (Ladrech, 2012). A radikális jobboldal nemzetközi szövetségkötési kísérletei viszont hosszú időn át csak igen elenyésző figyelemben részesültek. Amennyiben foglalkoznak is a kérdéssel, a szerzők többsége csupán annyit mond ki, hogy a nacionalizmus és a tekintélyelvűség miatt ezek a pártok képtelenek stabil, hatékony és hosszú életű transznacionális politikai formáció létrehozására (Mudde, 2007; Almeida, 2010; Startin, 2010). A tanulmány célja a radikális jobboldali pártok együttműködési mintázatának feltérképezése az Európai Parlamenten belül, valamint annak bemutatása, hogy a 2015 júniusában alakult Nemzetek és Szabadság Európája (*Europe of Nations and Freedom*, ENF) képviselőcsoportra vonatkozó megállapítások miként egészítik ki, vagy módosítják az eddigi ismereteket.

Kulcsszavak: radikális jobboldal ■ Európai Parlament ■ parlamenti csoport

A KUTATÁS TÁRGYA

A magyar politikatudomány európai uniós csatlakozásunk óta számos, a tagsággal, integrációval összefüggő kérdést tárgyalt. A differenciált integráció problémája (Koller, 2012; Ágh, 2014), az euróövezet heterogenitása (Bartha, 2012), vagy konkrét közpolitikai ügyek vizsgálata (Kovács, 2014) mellett a magyarországi és közép-európai európai parlamenti képviselőkről is készültek kutatások (Ilonszki–Jáger, 2006; Bíró-Nagy, 2016). Az említett néhány téma kiemelése, vázlatos felsorolása jelzi, hogy a magyar szerzők nem csupán hazai, hanem kontinentális szintéren zajló folyamatokat is bemutattak. A magyar nyelvű irodalom ír az euroszkeptizmus kérdéséről is (Dúró, 2010), azonban más európai országokhoz hasonlóan (Brack, 2012) eddig kevés figyelmet fordított arra, nem fejtette ki annak lehetőségét, hogy az euroszkeptizmus adott esetben akár „cementező erővé” is válhat az integráció ellenzőinek körében.

Az Unió egyre bővülő és mélyülő közpolitikai befolyása következtében az EU megítélése is változott, a pártok besorolása pedig már nem egyszerűsíthető le a tagság támogatóinak és ellenzőinek táborára (Kopecky–Mudde, 2002; Taggart és szerzőtársai, 2008). A jobboldali pártok hagyományosan politikai és kulturális okokból, a baloldaliak pedig gazdasági alapokra hivatkozva bírálják az integrációs folyamatot és a közösségi intézményrendszert (Brack, 2013). Az euroszkepticizmus viszont ennél a felosztásnál is jóval összetettebb politikai álláspont, amely számos különböző gyökérből táplálkozhat (Dúró, 2010). Maastricht óta a radikális jobboldal, korábbi támogató álláspontjával szakítva, markánsan az integrációval szemben foglal állást (Fieschi és szerzőtársai, 1996; Mudde, 2007; Hainsworth, 2008). Így a tanulmány esetében az euroszkepticizmus adottságnak és nem kutatási kérdésnek számít.

A tanulmány célja a radikális jobboldali pártok együttműködési mintázatának feltérképezése az Európai Parlamenten belül. Első pillantásra a kérdésfelvetés önmagában is paradox, hiszen a vizsgált pártokat az európai integrációt ellenző politikai szereplőként tartjuk nyilván, amelyek számára mégis kritikus az európai szinten történő intézményesülés, amit tovább nehezít a pártok sokfélesége és hektikus együttműködési képessége. Tanulmányomban így azt vizsgálom, hogy az integrációval szembeni álláspont ellenére a radikális jobboldal számára miért bír fontossággal az EP-frakció léte, mely pártok játszottak szerepet az eddigi együttműködésekben. Először megvizsgálom az együttműködés kihívásait, majd rátérek arra, hogyan ad intézményi keretet ennek a konfliktusnak az Európai Parlament. Ezután összehasonlító vizsgálat keretében mutatom be az eddig megalakult radikális jobboldali frakciókat. A tanulmány végén kitérek arra a kérdésre is, hogy a radikális jobboldalon lezajlott generációváltás megváltoztatta-e az érintett pártok politikai elitjét, más rekrutáció érvényesül-e esetükben, hasonlóbbá váltak-e más pártcsaládok elitjéhez, és így változtattak-e együttműködési mintáikon.

A RADIKÁLIS JOBBOLDAL EGYÜTTMŰKÖDÉSÉNEK NEHÉZSÉGEI

A szakirodalom szerint a radikális jobboldali pártok ideológiájának alapját képező nacionalizmus és etnocentrizmus jelenti a fő akadályát egy nagy és jól működő páneurópai radikális pártszövetség létrehozásának (Mudde, 2007; Almeida, 2010). Ennek az álláspontnak a hívei gyakran a rövid életű Identitás, Hagyomány, Szuverenitás (*Identity, Tradition and Sovereignty*, ITS) nevű EP-frakciót hozzák fel igazolásként (Almeida, 2010; Startin, 2010). A radikális jobboldalt megosztó konfliktusok – más pártcsaládokhoz hasonlóan – azonban jóval összetettebbek, messze túlmutatnak az ideológiai, történelmi múltból fakadó ellentéteken.

Lipset és Rokkan négy klasszikus törésvonala (Lipset–Rokkan, 1967), Inglehart posztmateriális törésvonala (Inglehart, 1977), az ezredforduló utáni Európában megfigyelhető zöld, alternatív és libertarináus (*Green, Alternative, Libertarian* – GAL), illetve a tradicionalista, tekintélyelvű és nacionalista (*Traditional, Authoritarian, Nationalist* – TAN) értékrend-konfliktusa (Hooghe és szerzőtársai, 2002; Kriesi és szerzőtársai, 2008) nem csupán az egyes államok pártrendszerén belül bír strukturáló erővel, hanem a blokkokon belül is elválaszt politikai szereplőket (Wagner, 2011). Mindezekkel együtt az eltérő szocio-kulturális és gazdaságpolitikai elképzelések, nemzeti hagyományok, egyedi politikai célok azt eredményezhetik, hogy az egymáshoz rendkívül hasonló profilú pártok nemzetközi szinten képtelenek bizonyulnak az együttműködésre.

A radikális jobboldal esetében négy jelentős konfliktusforrást lehet azonosítani, amelyek meghatározzák a pártok együttműködési készségét: a már említett ideológiai és történeti ellentéteken túl a stratégiai különbségek kérdése és a pártvezetők személyes rivalizálása is részletesebb elemzést igényel.

Ideológiai ellentétek

A radikális jobboldali pártok európai színre lépése és megerősödése óta a pártok központi kérdésének számító államkoncepció jelenti az egyik elsődleges konfliktusforrást. A nemzetállam szuverenitásának, integritásának védelmét hirdető pártok (pl.: FN, PRM, REP) elképzelései jelentősen eltérnek azokétól, amelyek etnikai-regionális közösségeket nem csupán a bevándorlókkal, hanem a jelenlegi állami keretekkel szemben határozzák meg (pl.: VB, LN). A Lombard Liga¹ (*League Lomardi*, LL) 1989-ben államkoncepciója miatt zárta ki az együttműködést a ciklus radikális jobboldali pártjaival. Az észak-olasz szeparatizmus képviselői nem működhetek együtt olyanokkal, akik önmagukat a homogén nemzetállam védelmezőiként határozták meg. A párt vezetője, Umberto Bossi ekkor még szövetségest látott az Európai Unióban, amelyre támaszkodhat „főellenségeivel”, így a korrump olasz állammal, a Róma-központú közigazgatással és a dél-olasz területekkel szemben. Úgy gondolta, hogy a regionalitás, a szubszidiaritás brüsszeli támogatása erősítheti Észak-Itália helyzetét és segítheti szeparatista törekvéseit (Fieschi és szerzőtársai, 1996). A másik olasz pártnak, az Olasz Szociális Mozgalomnak (*Movimento Sociale Italiano*, MSI) szintén ideológiai ellentétei voltak ebben az időszakban más radikális jobboldali pártokkal. Az MSI határozottan elutasította a kisebbségek autonómiájának bármiféle biztosítását, bővítését, ami lehetetlenné tette az együttműködést a flamand és a német politikusokkal. A Flamand Blokk (*Vlaams Blok*, VB) a belga állam ellen harcolt a flamand közösség autonómiájának szélesítéséért (amely reményeik szerint végül egy új, önálló államban csúcsosodik ki), a német Republikánusok (*Republikaner*, REP) pedig a dél-tiroli német közösségnek követeltek szélesebb körű önrendelkezési lehetőségeket.

A radikális jobboldali pártok körében csak korlátozott érvényességgel azonosíthatóak általánosan tekinthető külpolitikai orientációk, amelyek ennek ellenére mégis együttműködést akadályozó tényezővé válhatnak. A skandináv radikálisok, továbbá Wilders Szabadságpártja (*Partij voor der Vrijheid*, PVV)² nyíltan USA- és Izrael-barát irányvonalat hirdet, amivel összeegyeztethetetlen bármilyen antiszemita megnyilvánulás. Bár az antiszemitizmus az európai radikális pártok ideológiájában háttérbe szorult, nem tűnt el teljesen: időszakosan több párt esetében is előfordulnak zsidóellenes megnyilvánulások (Bíró-Nagy és szerzőtársai, 2011). Emiatt az előbbi csoportba tartozó pártok igyekeznek éles távolságot tartani a mainstream médiában továbbra is antiszemitának minősített pártoktól (pl.: FN, FPÖ, VB) (Vossen, 2011). Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy az egyre markánsabbá váló iszlámellenes nézetek – és az arab tavasz, valamint az amerikai beavatkozások következtében elbukó szekuláris diktátorok – miatt megszakadtak a nyugati radikálisok arab területen kiépített kapcsolatai.³ Az arab–izraeli ellentétnél kevésbé hangsúlyos az USA–Oroszország konfliktusban elfoglalt álláspont, annak ellenére, hogy ebben a kérdésben jelentősebb különbségek vannak. A már említett USA-barát pártokkal szemben a kelet-európaiak nyíltan, a nyugatiak egy része (pl.: FN, FPÖ)⁴ pedig változó intenzitással és határozottsággal hirdet oroszbarát nézeteket (Bíró Nagy és szerzőtársai, 2011).

A tapasztalat azt mutatja, hogy a külpolitikai kérdések mellett a nemzeti konfliktusok és az eltérő nemzetkoncepciók sem jelentenek áthidalhatatlan ellentétet a radikális jobboldal pártjai között. Erre a Flamand Érdek⁵ (*Vlaams belang*, VB) és a Nemzeti Front (*Front National*, FN) kapcsolata jelenti a legszemléletesebb példát (Mudde, 2007). Az FN évtizedek óta kiemelten fontos partnerként tekint a flamand szeparatista pártra, holott a vallon területeken működő belga Nemzeti Front (*Le Front National*, FNb)⁶ ideológiai és etnikai szempontok szerint is jóval közelebb állt a francia politikai erőhöz. Viszont az FNb története során mindig súlytalan szereplőnek számított, míg a VB az ezredforduló körüli időszakban komoly támogatottságot tudott felmutatni és hosszú ideje rendelkezik EP-képviselőkkel is. A bevándorlásról (különösen a muszlimokról) és az európai integrációról kialakított nagyon hasonló vélemény pedig elég erősnek bizonyult ahhoz, hogy ellensúlyt képezzen az államkoncepcióra vonatkozó különbségekkel szemben.

Mindezek tükrében kérdéses, hogy a pártok mit mondanak önmagukról, milyen programot kínálnak a választók számára. A szakirodalom és a média egyaránt azt emeli ki esetükben, hogy ezek a politikai szereplők a tiltakozásra, az ellenérzésekre építik fel stratégiájukat (Mudde, 2007; Hainsworth, 2008). Elmondják, hogy mit nem akarnak, viszont arra a kérdésre, hogy mi legyen helyette, ők mit gondolnak jó társadalomnak, sokkal homályosabb válasz jelenik meg. A pártok programjaival foglalkozó komparatív kutatások szerint a radikális jobboldal mainstreamhez történő közeledésének egyik jele, hogy a

klasszikus témák (bevándorlás- és elitellenesség, szociokulturális kérdések) mellett egyre részletesebb kifejtést, kibontást kapnak más közpolitikai területek is (Akkerman és szerzőtársai, 2016a; Akkerman és szerzőtársai, 2016b). Ennek ellenére nehéz egyértelműen meghatározni, hogy melyek azok az identitáselemek, amelyek változatlanul, hosszú távon, stabilan jelen vannak a radikális jobboldalon. Az utóbbi két évtized azt mutatta, hogy a szavazatmaximalizáló stratégia keretében újfogalmazták szinte minden alapvetésüket, legyen szó gazdaságpolitikáról, európai integrációról, saját nemzetképről, vagy a valláshoz és egyházakhoz fűződő viszonyról.⁷ A proteszt magatartásra épülő szavazatmaximalizáló stratégia egyfajta sajátos pragmatizmusként (vagy más megközelítésben opportunizmusként) tette lehetővé, hogy a radikális jobboldali pártok Nyugat- és Kelet-Európa számos országában meghatározó, napi-rendformáló, és bizonyos esetekben kormányzati szereplővé váljanak. Ez a pragmatikus viselkedés egyúttal annak lehetőségét is megteremtette, hogy az első pillantásra áthidalhatatlannak tűnő, ideológiai alapú ellentéteiket ezek a pártok félre tegyék, amennyiben az aktuális politikai helyzetben ezt látták érdeemesnek.

Történelmi ellentétek

Közkeletű vélekedés, hogy a múltbeli nagy történelmi traumák olyan hatással bírnak, amelyek még sok évtizeddel később is megakadályozzák a szoros együttműködés kialakulását a nacionalista leszármazottak körében. Ha Közép-Európa, magyar–szlovák, vagy magyar–román konfliktusaira gondolunk, akkor ezt a megállapítást valóban érvényesnek tekinthetjük.⁸ A kelet-közép-európai pártok nemzetállami és építési törekvéseik keretében – legalábbis program és retorikai szinten – a „nemzeti nagyság” visszaállítását hirdetik, ami akár a szomszédos államokkal szembeni területi igények megfogalmazását is magába foglalja (Bíró-Nagy és szerzőtársai, 2011). A politikusok nacionalista érzülete mellett az érintett pártok szavazóinak attitűdjei is sok esetben akadályozzák a történelmi ellentétek felülírását.

A politikai élet realitása azonban ellenpéldákat is szolgáltat. 1989–94 között francia és német képviselők közös frakciót alkottak az EP-ben. Az ITS-képviselőcsoportban egyaránt helyet foglaltak a román és a bolgár képviselők, pedig a két nemzet között komoly történelmi ellentétek feszülnek, aminek egyik oka, hogy Románia az I. és a II. világháború után is bolgár területekhez jutott. Az ITS-nek továbbá egyaránt tagjai voltak olasz és osztrák képviselők, míg az 1990-es években a német és olasz radikálisok számára elképzelhetetlennek számított az együttműködés Dél-Tirol miatt.

Történelmi gyökerekkel rendelkezik a kelet-nyugati szembenállás is, ami potenciális ellentétet képezhet a „rég/nyugati” és „új/keleti” tagállamok pártjai között. A rövid életű ITS-frakció volt az első látványos, intézményesült formát öltő kísérlet a nyugati és keleti radikális jobboldali pártok együttműködésére

az EP-ben. Későbbi interjúk és háttérbeszélgetések során több korábbi ITS-tag panaszkodott arra, hogy milyen nehéz volt együttműködni a kelet-európai képviselőkkel, és ennek alátámasztására rendre a románok körüli problémákat említették (Startin, 2010). A két makro térség szereplőinek kapcsolatát bizonyára megterheli az eltérő politikai szocializációs közeg, amely mellett arról is említést kell tenni, hogy a kelet-közép-európai radikális pártok (pl.: Jobbik, PRM, SNS) programjából hiányoznak a Nyugat-barát elemek. A liberális gazdaságpolitikát, a külföldi tőkét és a multinacionális cégeket egyaránt elutasítják, és felelősnek tartják a helyi szociális, gazdasági problémák kialakulásában, fennmaradásában (Bíró-Nagy és szerzőtársai, 2011).

Mindezek ellenére a nyugat- és a kelet-európai pártok közötti együttműködés sosem lehetetlenült el véglegesen. Jean-Marie Le Pen érdeklődése a Szovjetunió összeomlását követően fordult a kelet-európai országok felé, mert úgy vélte, a kommunizmus után a nacionalizmus meghatározó ideológia lesz az új demokráciákban.⁹ A Nemzeti Front már a '90-es évek elejétől széles kelet-európai kapcsolati hálót épített ki annak reményével, hogy az EU bővítése révén új szövetségesi az EP falai között is megjelennek majd, amivel ismét lehetővé válik egy FN vezette radikális jobboldali képviselőcsoport alapítása. Az ENF-frakció alapításában pedig lengyel képviselők is részt vettek, később román is csatlakozott a formációhoz.

Stratégiai ellentétek

A radikális jobboldal szorosabb együttműködésének további akadályozó tényezőjét jelentik a stratégiai ellentétek. Egyes pártok célja olyan pozíció elfoglalása a hazai pártversenyben, amely lehetővé teszi számukra, hogy a többi párt lehetséges koalíciós társként tekintsen rájuk, vagy megteremtse annak lehetőségét, hogy kívülről támogasson kisebbségi kormányokat, ezáltal érvényesítve követeléseit. Azok a politikai erők, amelyek ezt az utat követik, igyekeznek távol tartani magukat azoktól, akiket európai és belpolitikai szintéren egyaránt páriaként kezelnek (Almeida, 2010). Különösen a Nemzeti Fronttól igyekeztek távol maradni a koalíciós kormányzati szerepre törekvők (pl.: Pia Kjaersgaard a dán Haladáspárt, majd a Dán Néppárt, illetve Jörg Haider az Osztrák Szabadságpárt élén). Az FN új szövetségi politikájának sikereként értékelhető, hogy Marine Le Pen elnöksége idején számos olyan párt esetében oldotta fel a korábbi távolságtartást, amelyek egy időszakban koalíciós – vagy kisebbségi kormányt kívülről támogató „kvázi koalíciós” – keretek között kormányzati pozícióval rendelkeztek (pl.: FPÖ, LN, PVV).

Már a keleti bővítés időszakában megfigyelhető volt, hogy olyan pártok (pl.: HZDS, PRM, SNS), amelyek alapértékeik szerint EU-ellenesnek kellett volna lenniük, támogatták hazájuk uniós tagságát. A korszak általános EU-párti hangulata, valamint a kormányra kerülés szándéka azt eredményezte, hogy a legerősebb nacionalista és populista pártok egy része az európai mainstreamhez

igyekezett társulni (Enyedi, 2006). Miután ezek a törekvések sikertelennek bizonyultak (a HZDS és a PRM felvételi kérelmét is elutasította az Európai Néppárt), az érintettek valamely euroszkeptikus, vagy radikális frakcióhoz csatlakoztak, esetleg a függetlenek sorait választották.

Személyek rivalizálása

A radikális jobboldalon a legtöbb esetben egyszerű szervezeti struktúrával rendelkező, határozott hierarchia által tagolt, centralizált működésű és a vezető dominanciája által jellemzett pártokat találunk (Gunther–Diamond, 2003; Mudde, 2007: 260–273.). Ezért esetükben fontos azt is elemezni, hogy vezetők hogyan jelennek meg, hogyan képviselik szervezeteiket nemzeti politikai rendszerük keretein kívül, és mi történik, ha több ilyen háttérű pártvezető találkozik egy politikai térben.

A radikális jobboldali pártok nemzetközi együttműködése hosszú ideig a vezetők személyes kapcsolataira korlátozódott. Ilyen kooperáció működött például Jörg Haider és Umberto Bossi között, amely annak ellenére is eredményes volt, hogy az FPÖ és az LN 2014 előtt nem volt tagja ugyanazon európai párt-szövetségnek. Az FN szövetségi hálója is hosszú időn keresztül Jean-Marie Le Pen személyes kapcsolatai alapján szerveződött. A szereplők között viszont több alkalommal is konfliktust gerjesztett annak kérdése, hogy ki számít az elsődleges igazodási pontnak a szövetségi rendszeren belül.

Az 1990-es években Jean-Marie Le Pen és Jörg Haider egyaránt az európai radikális jobboldal elsőszámú vezetőjeként tekintett önmagára, és egyikük sem akart csupán második számú személy lenni egy nemzetközi összefogásban. Ez a szempont is szerepet játszott abban, hogy a két politikus sosem kereste a másik társaságát (Mudde, 2007; Hajdú, 2011). A 2014-es választás után Marine Le Pen a német *Der Spiegel* hetilapnak adott interjújában azt nyilatkozta, nem gond a nagy euroszkeptikus frakcióra vonatkozó korábbi elképzelés meghiúsulása, a Egyesült Királyság Függetlenségi Pártjával (*UK Independence Party*, UKIP) úgy sem tudtak volna hosszú távon együttműködni, mert nem tudták volna eldönteni, hogy ki az első számú politikusa a képviselőcsoportnak, ő, vagy Nigel Farage (von Rohr, 2014).

A bemutatott konfliktusok évtizedek óta megosztják a radikális jobboldali pártokat. Már az 1989-es EP-alakuláskor meggátolták, hogy az akkor képviselettel rendelkező öt párt közül valamennyi ugyanannak a szövetségi rendszernek a részévé váljon. Ez alapján nem meglepő, hogy a sikeres radikális jobboldali pártok körének három évtizede zajló folyamatos bővülése kitérítette, fokozta a konfliktusokat is. Ez a politikai jelenség magyar viszonylatban 2009-ben, a Jobbik első sikeres választási szereplését követően vált relevánssá. A Jobbik egy már létező, évtizedek során formálódó, rendszeresen átalakuló konfliktusmezőbe lépett.¹⁰ A párt arab- és törökbarát programja (Jobbik, 2014: 81–83.),

politikusainak Izrael-ellenes megszólalásai miatt elfogadhatatlan partner az USA- és Izrael-párti külpolitikai irányvonalat követőknek. Ha emellett figyelembe vesszük a pártról kialakult negatív nemzetközi véleményt, belpolitikai elszigeteltségét, a kormányzati tapasztalat hiányát, akkor választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy a 2014-es választás utáni ciklusban a legjelentősebb nyugati pártok miért tartanak továbbra is távolságot a magyar radikálisoktól.

A radikális jobboldali pártcsalád érvelésének kiindulópontja, identitásának alapja az új nacionalizmus, amely mindazokat a célokat magába foglalja, amelyek az etnikai közösség védelmét fejezik ki (Bíró-Nagy és szerzőtársai, 2011). Az ebből fakadó ellentéteket azonban a radikális jobboldali politikusok az utóbbi évek tapasztalatai alapján képesek háttérbe szorítani, az ideológiai és történelmi viták az utóbbi évek folyamatai alapján másodlagosnak tűnnek a stratégiai különbségekhez képest. A liberális gyökerekkel rendelkező PVV a Nemzeti Front szoros szövetségesevé vált, az olasz radikálisok pedig ma már együtt tudnak működni flamand, osztrák és német politikusokkal is. A történelmi vitáknál fontosabbá vált az antiszemitizmus bélyegének eltávolítása, a kormányzóképeség reprezentálása (lásd a Nemzeti Front példája), és a partnereket is ennek mentén igyekeznek „kiválogatni”.¹¹

Az említett konfliktusok megjelennek az Európai Parlament intézményi keretei között is, ami a kérdést látványosabbá, egyúttal könnyebben megfigyelhetővé és leírhatóvá teszi (Maurer és szerzőtársai, 2008). A frakciók közötti választás nem csupán a radikális pártok számára jelent dilemmát, viszont elemzése könnyebb abból a szempontból, hogy hiányzik egy olyan stabil szerveződés, mint az Európai Néppárt (*European People's Party*, EPP), amely képes önálló politikai szereplőként viselkedni (Wagner, 2011).

AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS AZ EURÓPAI PARLAMENT INTÉZMÉNYI KERETE

Az Európai Parlament működése más törvényhozó testületekhez hasonlóan a képviselőcsoportokon alapszik (Hix és szerzőtársai, 2007). Mivel az EP az egyetlen olyan intézménye az Európai Uniónak, amelyet közvetlenül választanak, gyakorlatilag ez az egyedüli színtér a radikális jobboldali pártok számára, ahol az általuk felkarolt ügyeket európai szinten bemutathatják. Emellett a frakció léte láthatóságot is jelent, a médiafigyelem sokkal jelentősebb, továbbá komoly pénzügyi forrásokhoz biztosít hozzáférést (Archick–Mix, 2011; Wagner, 2011). Lehetővé teszi jóval nagyobb apparátus (pl. a sajtóosztály, a frakció mellett dolgozó szakértők) fenntartását. Ezzel szemben a független státusz az intézmény működésében súlytalan, izolált szerepet jelent, jóval kevesebb patronázs lehetőségével (Maurer és szerzőtársai, 2008).

A tárgyaló pártok döntő többsége eddig nem tudott kormányzati pozícióba kerülni, számukra az EP olyan politikai teret jelent, ahol az európai integráci-

óval szembeni ellenérzéseiket verbálisan és a parlamenti eszközökkel egyaránt kifejezhetik. Az EP-választás másodlagos jellege miatt (Hix és szerzőtársai, 2007) paradox módon éppen az EU kritikusaiknak ad lehetőséget arra, hogy mandátumhoz, parlamenti jelenlétbe és ezáltal még szélesebb nyilvánosság-hoz jussanak. Másrészt az sem hagyható figyelmen kívül, hogy vannak olyan EP-képviselők, akik saját szerepüket úgy értelmezik, választóik azzal a mandátummal ruházták fel őket, hogy akadályt gördítsenek az integráció mélyítése elé (Brack, 2013). Ezentúl vannak olyan politikusok is, akik felismerték, hogy a depolitizált, konszenzus-orientált intézményi mechanizmusokra épülő politikai kultúrával szembeni álláspont hazai szinten is komoly politikai tőkévé konvertálható. Erre a magatartásra a UKIP vezetője, Nigel Farage jelenti a legjobb példát (Whitaker–Lynch, 2014).

Az EP frakcióit, különösen a jobboldalon, a permanens változás jellemzi. A frakciók mérete, tagsága, sok esetben pedig elnevezése is ciklusról ciklusra változik (Lord, 1997; Wagner, 2011). A jobboldal egyetlen stabil pontját, a közvetlen választás 1979-es bevezetése óta az Európai Néppárt jelenti. A kisebb frakciók instabilak, továbbá az ideológiai és közpolitikai heterogenitásból eredő belső konfliktusokkal is rendre meg kell küzdeniük (Wagner, 2011). A EP működési mechanizmusából, dinamikájából adódóan a képviselőcsoportok ciklusonként újra alakulnak, változó méretük és tagságuk miatt a politikatudomány számára újra és újra vizsgálendő politikai jelenségnek számítanak.

Az Európai Parlament azon kevés politikai aréna közé tartozik, ahol a radikális jobboldal strukturált együttműködési formát tudott létrehozni (Mudde, 2007: 177–181.). Le Pen számára a fentebb felsorolt előnyökön túl, személyes presztízből is rendkívüli értékkel bírt a képviselőcsoport és a frakcióvezetői tisztség. A radikális jobboldali pártok döntő többsége eddig nem tudott hosszabb ideig kormányra kerülni. Vezetőik azonban nem törődnek bele ebbe a helyzetbe és olyan alternatívákat keresnek, ahol betölthetik az óhajtott vezérszerepet. Jörg Haider például Karintia tartományban találta meg ezt a politikai teret, míg Jean-Marie Le Pen számára az Európai Parlament és a radikális jobboldali pártszövetségek jelentették az alternatívát a hazai karanténnal szemben. A francia radikális vezér már az 1980-as évek elején felismerte, hogy az európai szinten kompenzálhatja azt az elszigeteltséget, amivel hazájában kell szembenéznie.

RADIKÁLIS JOBBOLDALI FRAKCIÓK AZ EURÓPAI PARLAMENTBEN

Általánosan elterjedt vélemény, hogy a kisebb téttel bíró európai parlamenti választásokon jobb eredményt érhetnek el a radikális pártok, mert ezeken alacsonyabb a részvétel, mint a nemzeti parlamenti választásokon, ami kedvez az elkötelezett szavazótáborral rendelkező pártoknak. Továbbá a kisebb tét miatt

a választók őszintébben felvállalják érzéseiket, így kevésbé számítanak azok a tényezők, amelyek a stratégiai szavazás esetében érvényesülnek (Hix–Marsh, 2004). Az EP-választások azért is kedvezhetnek a radikális pártoknak, mert általánosan arányos rendszert alkalmaznak, szemben a nemzeti parlamenti választások sok esetben eltérő gyakorlatával. Ez utóbbi szempont kedvez az összehasonlító kutatásoknak, ugyanis a politikai környezet egy fontos intézményi elemét standardizálja. Az Európai Parlament egyúttal olyan intézményként működik, amelynek keretei között jól nyomon követhető a radikális jobboldali pártok számának és támogatottságának növekedése, továbbá együttműködési mintázataik is ciklusról ciklusra elemezhetőek. Emiatt érdemes áttekinteni, hogy miként változott a radikális jobboldali pártok köre és hogyan tudtak közös formációkat alkotni az Európai Parlamentben.

Az Európai Parlament történetében jelentős változást hozott az 1984-es választás, amikor a Nemzeti Front megerősödése révén egy új, viszonylag nagy létszámú nacionalista delegáció jelent meg az Európai Parlamentben, amelynek szárnyai alatt létrejött az intézmény történetének első radikális jobboldali frakciója, amely az Európai Jobboldal Képviselőcsoportja (*Group of the European Right*, ER) nevet viselte. A frakciót az FN, az MSI és egy görög nacionalista párt, a Nemzeti Politikai Unió (*Ethniki Politiki Enosis*, EPEN) képviselői alapították (Mudde, 2007; Startin, 2010).

Öt évvel később annak ellenére is bővült a radikális jobboldali képviselők köre, hogy az EPEN nem szerzett mandátumot. A német Republikánusok 6, a Lombard Liga 2, a Flamand Blokk pedig 1 mandátummal jelent meg az Európai Parlamentben. A konfliktusok meggátolták, hogy valamennyien egy képviselőcsoportba tömörüljenek, Le Pen pedig azt a döntést hozta, hogy korábbi olasz szövetségeseit lecseréli a német és a flamand pártra. Úgy gondolta, hogy az MSI egy hanyatló párt, míg a REP és a VB egy új, közelgő konzervatív-nacionalista forradalom előfutárai. Az FN és a REP között további kapcsot jelentett, hogy egyik párt sem rendelkezett mandátummal saját nemzeti parlamentjében, így az európai színtér és egy EP-frakció léte mindkettőjük számára jóval hangsúlyosabbnak számított, mint az MSI esetében (Fieschi és szerzőtársai, 1996; Almeida, 2010). Az Európai Jobboldal Technikai Képviselőcsoportja (*Technical Group of the European Right*, DR) nevet viselő formáció elődjéhez hasonlóan a bevándorlásra, a jóléti szolgáltatásokra és a demográfiai trendekre összepontosított munkája során, valamint 1991 előtt kérelmelhetetlen ellensége volt a kommunizmusnak. A Szovjetunió összeomlása után pedig a Maastrichti szerződés vette át a frakció főellenségének szerepét (Fieschi és szerzőtársai, 1996).

Az 1994-es EP-választást követően az FN elszigetelődött a testületben. A német republikánusok elbuktak, a jobboldali euroszeptikus pártok inkább olyan szervezeteket preferáltak, amelyek sem nemzeti, sem közösségi szinten nem szorultak olyan páriaszerepbe mint Le Pen pártja. A függetlenek között helyet foglaló radikális jobboldali képviselők között pedig ebben az időszak-

ban csak minimális kohézió volt megfigyelhető (Archick–Mix, 2011). Le Pen két irányba indulva kezdett új szövetségi háló építésébe. Az FN Európai Nemzeti Unió (*European National Union*, Euronat) névvel páneurópai szövetséget hívott életre, amelynek tagjai a Nemzeti Front logisztikai és pénzügyi támogatása mellett legfontosabb rendezvényeiken Le Pen személyes megjelenésére is számíthattak. Az 1990-es években finn, spanyol és svéd pártok is részesültek az FN anyagi juttatásaiban, azonban nem váltották valóra a francia pártvezér reményeit. Le Pen abban bízott, hogy mentoráltjai EP-mandátumokhoz jutnak, ami révén a Nemzeti Front számára újra megnyílik egy radikális képviselőcsoport létrehozásának lehetősége (Mudde, 2007; Almeida, 2010).

E pártok kudarcai után még fontosabbá váltak azok a kapcsolatok, amelyeket Le Pen az 1990-es évek elejétől kezdett kiépíteni a posztkommunista térség államaiban. Az EU keleti bővítésének második, 2007-es fázisa azt eredményezte, hogy a román és bolgár képviselők, akik addig csupán megfigyelői státuszban vettek részt a testület munkájában, teljes jogkörű képviselőkké váltak a két érintett állam 2007 során esedékes EP-választásáig. A megfigyelő, előzetes munkát végző delegációkat választás nélkül, a nemzeti parlamenti arányok szerint állították össze. Így jutott mandátumhoz a Nagy-Románia Párt (*Partidul Romania Mare*, PRM) és a bolgár Támadás Nemzeti Szövetség (Ataka). Az új képviselők részvételével pedig lehetővé vált, hogy 2007 januárjában létrejöjjön a harmadik, minden korábbinál szélesebb és nagyobb méretű frakció, az Identitás, Hagyomány és Szuverenitás nevű képviselőcsoport (Almeida, 2010).

Az új frakció bemutatásakor Bruno Gollnisch, a csoport vezetője (J-M. Le Pen akkori „jobb keze”) az ITS frakciót 23 millió olyan európai választó érdek-képviselőjeként határozta meg, akik szkeptikusak az EU jövőjével kapcsolatban, a nemzetállami szuverenitásban hisznek, emellett ragaszkodnak a keresztény értékrendhez, kultúrához és hagyományokhoz. Az új frakció a nem európai kultúrák, valamint a multikulturális társadalmi modell kritikájaként jött létre. Ezek szellemében a tömörülés Törökország uniós tagságával szemben foglalt állást. Az osztrák tag, Andreas Mölzer az ITS-frakciót hagyományokhoz ragaszkodó, nacionalista és patrióta pártok közösségeként definiálta. Az ITS erősebb és jóval jelentősebb kooperációt jelentett a korábbi képviselőcsoportokhoz képest, amelynek létrejöttét számos találkozó készítette elő (Startin, 2010).

Az ITS színre lépése meglepte a többi frakciót,¹² és valamennyien elutasították az együttműködés bármiféle formáját a radikális jobboldallal, ami többek között abban vált érzékelhetővé, hogy az ITS tagjai semmilyen pozíciót nem kaptak az EP bizottságaiban és a bizottságokon belül sem kaptak felkérést jelentések készítésére (Almeida, 2010). Az ITS nem csupán a korábbi két radikális frakció esetében tapasztalt totális izolációval nézett szembe, hanem elődeinél is drasztikusabb ellenlépésekkel szembesült, amely a képviselőcsoportok létrehozásának szigorításában csúcsonodott ki. Az ITS alakulásakor

minimum 20 képviselőre volt szükség legalább 6 különböző országból. A 2009-es választást követő időszaktól viszont ezt a minimumot 25 képviselőben, és 7 országban állapították meg (Maurer és szerzőtársai, 2008).

A képviselőcsoport mindezekről függetlenül rövid életűnek bizonyult. 2007 novemberében az egyik olasz képviselő, Alessandra Mussolini egy nyilatkozatában kifejtette, hogy a törvényszegés a románok életformájává vált, különösen azon románok esetében, akik más tagállamokba, például Olaszországba vándoroltak. Ennek hatására a románok elhagyták a frakciót, amelynek létszáma így 20 fő alá csökkent és megszűnt. Ugyanakkor ezen a ponton azt is meg kell jegyeznünk, hogy az ITS minden bizonnyal nem érte volna meg a következő évet, mert a 2007 novemberében tartott romániai EP-választáson a PRM valamennyi mandátumát elveszítette (Startin, 2010).

A frakció felbomlását a média és a politikatudomány képviselői egyaránt úgy értelmezték, hogy rövid élettartama igazolta azt az állítást, miszerint a radikális jobboldali pártokat olyan mély ideológiai ellentétek választják el, amelyek lehetetlenné teszik a széleskörű és erős kötelekekre épülő európai szövetség kialakítását (Almeida, 2010; Startin, 2010). Ebben az esetben viszont a politikai stratégiára vonatkozó dilemmák, valamint az eltérő célok legalább ugyanilyen fontos szerepet játszottak. Annak ellenére, hogy a román tagok semmiképp sem tolerálhatták Alessandra Mussolini kijelentését, még nem kellett volna szükségszerűen elhagyniuk a frakciót. Ha fontosnak tartották volna a képviselőcsoport fennmaradását, akkor határozottabb kísérletet tehetek volna az olasz képviselőnő kizárására, ami mellett a frakció megmaradhatott volna (addigra ugyanis az Ataka képviselőinek száma már 3 főre növekedett). Azonban a PRM vezetői rövid időn belül belátták, hogy az ITS-frakcióban való részételük nem csupán az európai, hanem a román politikai életben is igen negatív visszhangot váltott ki.¹³ Ezzel párhuzamosan új versenytárs jelent meg a nemzeti politikai versenyben, amelyet egy milliárdos populista vállalkozó alapított. A PRM egyre hanyatló népszerűsége tudatában nézett szembe riválisával, és vezetői az ITS felbomlasztásával próbálták megváltoztatni a média által kialakított negatív klímát. Azonban ez a lépés sem menthette meg a pártot, 4,15 százalékos eredménye azt jelentette, hogy a PRM egyetlen mandátumot sem szerzett Románia első EP-választásán (Dobos, 2011).

A Nemzeti Front élén néhány évvel később lezajló vezető- és generációváltás a radikális jobboldal európai szintű együttműködésében is változásokat hozott. A korábban elsősorban kényszerből, egyéni ambíciókból fakadó együttműködést nagyon tudatos stratégia váltotta fel, amelynek első mérföldkövét Marine Le Pen és Geert Wilders 2013 őszi hágai találkozója jelentette. Közös sajtótájékoztató keretében ismertették, hogy pártjaik a jövőben összehangolják tevékenységüket és egy olyan szövetség létrehozását tervezik, amely gátat képez az európai integrációnak és megállítja a kontinenst érintő bevándorlási hullámot (Traynor, 2013, Webb–Vinocur, 2013). A politikai tér jobbszélén lét-

rejött francia Nemzeti Front, valamint a liberális politikus által alapított holland Szabadságpárt szövetsége komoly visszhangot váltott ki a nyugat-európai médiában, a pártcsaláddal foglalkozó politikatudósok pedig egy új időszak kezdetének lehetőségét is felvetették az események kapcsán.¹⁴

Az új szövetség egyik legfontosabb célja európai parlamenti képviselőcsoport létrehozása lett, amely a korábban ismertetett előnyökön túl azért kapott hangsúlyos szerepet, mert ezzel kívánták demonstrálni, hogy az uniót irányító politikai elitnek kontinentális szinten is számolnia kell egy új euroszeptikus, nacionalista alternatívával. Kezdetben olyan széleskörű szövetséget szeretnének létrehozni, amely valamennyi jelentős euroszeptikus és bevándorlás-ellenes pártot összefogja, az általuk is szélsőségesnek minősítettek kivételével. Utóbbiak táborába sorolták többek között a görög Arany Hajnalt (*Chrysi Avgi*, XA), valamint a Jobbikot is.¹⁵

A kezdeményezés több lépcsőn át végül 2015 júniusában ért célba, amikor 6 párt és egy UKIP-ből kizárt brit képviselő részvételével megalakult a Nemzetek és Szabadság Európája-frakció, amelyet társ-frakcióvezetőként Marine Le Pen és a PVV politikusa, Marcell de Graaff vezet. Az ENF jelentősen különbözik a korábbi radikális jobboldali képviselőcsoportoktól, amit a tagság és a képviselők néhány jellemzőjének összehasonlító elemzésével mutatnak be.

1. táblázat. A radikális jobboldali képviselőcsoportokat alkotó pártok a frakciók alakulásakor.

Ország	Párt	ER, 1984–1989	DR, 1989–1994	ITS, 2007	ENF, 2015-
Ausztria	Osztrák Szabadságpárt (<i>Freiheitliche Partei Österreichs</i> , FPÖ)	–	–	1	4
Belgium	Flamand Blokk/Érdek (<i>Vlaams Blok/Belang</i> , VB)	–	1	3	1
Bulgária	Támadás Nemzeti Szövetség (<i>Ataka</i>)	–	–	1	-
Franciaország	Nemzeti Front (<i>Front National</i> , FN)	10	10	7	21
Görögország	Nemzeti Politikai Unió (<i>Ethniki Politiki Enosis</i> , EPEN)	1	–	–	-
Hollandia	Szabadságpárt (<i>Partij voor der Vrijheid</i> , PVV)	–	–	–	4

Ország	Párt	ER, 1984–1989	DR, 1989–1994	ITS, 2007	ENF, 2015-
Németország	Republikánusok (<i>Die Republikaner</i> , REP)	–	6	–	–
Lengyelország	Új Jobboldal Kongresszusa (<i>Kongres Nowej Prawicy</i> , KNP)	–	–	–	2
Olaszország	Olasz Szociális Mozgalom (<i>Movimento Sociale Italiano</i> , MSI)	5	0	–	–
	Szociális Alternatíva (<i>Alternativa Sociale</i> , AS)	–	–	1	–
	Háromszínű Láng (<i>Fiamma Tricolore</i> , FT)	–	–	1	–
	Északi Liga (<i>Lega Nord</i> , LN)	–	0	0	5
Románia	Nagy-Románia Párt (<i>Partidul Romania Mare</i> , PRM)	–	–	5	–
Független képviselők		0	0	1	1
Összlétszám az alakuláskor ¹⁶		16	17	20	38
Frakcióvezető		Jean-Marie Le Pen (FN)	Jean-Marie Le Pen (FN)	Bruno Gollnisch (FN)	Marine Le Pen (FN), Marcell de Graaf (PVV)

A radikális jobboldali frakciók politikatörténeti szempontú áttekintését követően azt mutatom be, hogy az új, fiatalabb generáció politikusai miben különböznek a korábbi időszak örökségétől. Az ITS-frakció egykori politikusai közül ma már csak 4 személy képviselő az EP-ben,¹⁷ így az ENF-frakció annak megvizsgálására is alkalmas, hogy a retorikai és technikai elemeken túl a radikális jobboldalt megjelenítő politikusok is változtak-e, hasonultak-e a mainstream politikai szereplőkhöz.

Frakciók összetétele és mérete

A négy frakció tagjainak áttekintésekor egyértelműen szembe tűnik a Nemzeti Front központi szerepe. Minden esetben az FN adta a legnagyobb létszá-

mű delegációt és a frakcióvezetőt. A francia képviselők mellett a VB, valamint különböző olasz pártok és független brit képviselők a radikálisok együttműködésének stabil résztvevői. Az ENF egyik újdonsága a tagság szempontjából, hogy korábban az FN kisebb támogatottságú, saját pártrendszerük perifériáján lévő politikai szereplőkkel kötött szövetséget. Az ENF-frakcióban viszont olyanok is részt vesznek, akik korábban kormányzati (FPÖ, LN), vagy kvázi kormányzati (PVV) szerepet vállaltak,¹⁸ és közvélemény-kutatási adatok alapján akár választási győzelemre is esélyesnek tekinthetők.

Az együttműködés az ENF-pártjai esetében azért is vált tudatos stratégiává, mert együttműködésük legitimációs erővel is bír. Marine Le Pen „ördögtelenitésnek” (*démonialisation*) nevezett irányvonalát erősítette, hogy európai szinten már nemcsak saját országukban izolált szereplők (VB) mutatkoznak szívesen társaságában, hanem Izrael-barát (PVV), választási sikereket arató (FPÖ, AfD) és korábban kormányzati szerepet vállaló (LN) pártok és politikusok is. Így az ENF nem csupán együttműködési készség, hanem erő felmutatását is jelenti. Emiatt vált ez a frakció a radikális jobboldal történetének eddigi legszervezettebb, legjelentősebb együttműködési formájává, amely mögött európárt (*Mouvement pour l'Europe des nations et des libertés*, MENL), pártalapítvány (*Fondation pour une Europe des Nations et des Libertés*) és páneurópai ifjúsági szervezet (*Young European Alliance for the Hope*, YEAH) is létrejött.¹⁹

A gender gap megszűnése

A radikális jobboldali pártokról több komparatív kutatás is megállapította, hogy esetükben minden szinten (szavazók, párttagok, képviselők, vezetők) kevesebb nő található, mint férfi (Givens, 2004; Norris, 2005; Mudde, 2007). A radikális jobboldali képviselőcsoportok esetében azonban azt láthatjuk, hogy a nők aránya fokozatosan közelített az EP átlagához. Az ENF-frakció 2015-ös alakulásakor a nők aránya (35,1%) gyakorlatilag megegyezett az intézményi átlaggal (36,9%). A *gender gap* megszűnését jelzi az is, hogy az ENF-ben a női képviselők aránya magasabb volt a nagy jobboldali frakciók értékeinél (EPP: 30%, ECR: 25%). Ráadásul Marine Le Pen személyén kívül a további hét frakció közül csak kettő esetében töltött be női politikus frakcióvezetői tisztséget (EP, 2016).

2. táblázat. A női képviselők aránya a radikális jobboldali képviselőcsoportokban²⁰

Női képviselők	ER, 1984 (N=16)	DR, 1989 (N=17)	ITS, 2007 (N=20)	ENF, 2015 (N=38)
Száma	1	2	5	13
Aránya	6,3%	11,8%	25,0%	35,1%
EP-átlag	17,7%	19,3%	30,2%*	36,9%*

Forrás: European Parliament, European Parliamentary Research Service

Az átlagéletkor csökkenése, az új generáció színre lépése

Az első két radikális frakció átlagéletkora jelentősen magasabb volt az aktuális ciklusok értékeinél. Az 1984–1994 közötti időszakot az életkor mellett az együttműködésben részt vevők személye miatt is a „frontharcosok”, vagy alapítók generációja által meghatározottnak tekinthetjük. A mainstream jobboldaltól elkülönülő pártok alapító generációja (MSI: Giorgio Almirante, FN: Jean-Marie Le Pen, VB: Karel Dillen, REP: Franz Schönhuber) jelent meg ebben az időszakban az EP intézményében és szerveződött viszonylag gyorsan laza, de létező szövetségi rendszerbe. Ebben a generációban több olyan politikus volt, aki személyesen is kötődött a két világháború közötti időszak jobboldali totalitárius rendszereihez (különösen az MSI és a REP képviselői között), harcolt a II. világháborúban, vagy a francia gyarmati rendszer széthullását kísérő háborúkban.

3. táblázat. Az átlagéletkor alakulása a radikális jobboldali frakciók esetében

Korcsoport	ER, 1984 (N=16)	DR, 1989 (N=17)	ITS, 2007 (N=20)	ENF, 2015 (N=38)
–30 év	0	0	1	1
31–40 év	3	3	1	3
41–50 év	6	4	6	16
51–60 év	3	4	5	10
61–70 év	2	5	5	8
71– év	2	1	2	0
Átlagéletkor	55,8	54,0	53,9	51,0
Frakcióvezető életkora	56	61	56	46 (MLP) 53 (MdG)
Parlament átlagéletkora	48,3	47,9	49,1*	53,0*

Forrás: European Parliament, European Parliamentary Research Service

Az ITS-frakció tagjai közül ez a réteg gyakorlatilag eltűnt, meghatározó politikusainak többsége azonban még olyan személyiség volt, aki az 1980-as és '90-es években kezdte politikai pályáját (pl.: FN: Le Pen és Gollnisch, FPÖ: Mölzer, VB: Claeys és Vanhecke). Az ENF esetében viszont már egy új generáció színre lépéséről beszélhetünk, amit a demográfiai adatok is alátámasztanak. A frakció átlagéletkora alacsonyabb az EP értékénél, Marine Le Pennél pedig a 11 frakcióvezető közül csupán ketten fiatalabbak (David Borelli – EFDD, Manfred Weber – EPP). A résztvevő pártok többségének vezetője szintén ehhez, a '40-es éveiben járó korosztályhoz tartozik. Marine Le Pen, Frauke Petry (AfD), Matteo Salvini (LN), Heinz-Christian Strache (FPÖ), vagy a náluk jóval is jóval fiatalabb Tom van Grieken (VB) személyében egy új politikai generáció vette

át a nyugat-európai radikális jobboldali pártok vezetését, akik a korábbi időszak választási sikereinek meghaladását és a kormányra kerülést tűzték ki célul. Ennek elérése érdekében minden lehetséges erőforrást, így az európai intézmények, elsősorban az EP által kínáltakat is felhasználják.

Összegzésként azt állapíthatjuk meg, hogy a radikális jobboldal az utóbbi évek során nem csupán arculati, retorikai elemek terén igazodott az európai mainstreamhez, hanem európai politikusi elitje is ennek megfelelően változott. A francia sajtó által „ördögtelenítésnek”, a magyar médiában „néppártosodásnak” nevezett folyamat nem csupán a belpolitikában, hanem az európai politika színterén is megfigyelhető. Az ENF keretei között szövetséget kötő pártok igyekeznek magukat elválasztani a legradikálisabb személyektől (a frakciónak nem lett tagja az FN jelöltjeként mandátumot szerző Jean-Marie Le Pen és Bruno Gollnisch) és szervezetektől (pl.: Arany Hajnal). A mainstreamhez igazodást szolgálja a korábban a radikálisokhoz kapcsolt nemi (*gender gap*) és demográfiai (átlagosnál idősebb képviselői réteg) jellemzők megszüntetése, amely olyan formában is megnyilvánul, mint az ENF társ-frakcióvezetői rendszere, ahol egy női és egy férfi politikus tölti be a tisztségeket. Ezt a megoldást korábban csak zöld és újbaloldali pártok alkalmazták. Jelenleg még kérdéses, hogy ezeknek a változásoknak hosszabb távon lesz-e érdemi hatása a radikális jobboldali pártok működésére, vagy csupán az arculati megújulás részének bizonyulnak majd.

ÖSSZEGZÉS

A radikális jobboldali pártok szoros európai együttműködését az európai integrációs folyamatok inspirálták. Az Európai Parlament által új politikai tér jött létre, amely a nyilvánosság és a források biztosítása révén a radikális jobboldal számára is lehetőségeket kínál. Ezek maximális kihasználására a képviselőcsoport alakításán keresztül nyílik lehetőség, amit a Nemzeti Front már az 1980-as években felismert, és többek között az EP-képviselőten keresztül próbálta ellensúlyozni a nemzeti parlamenti képviselet hiányából fakadó hátrányokat.

A radikális jobboldal EP-n belüli együttműködése egyúttal arra is példát szolgáltat, hogy a konszenzusorientált politikai közeg alkalmas lehet arra, hogy a konszenzussal markánsan szembehelyezkedő álláspontra sikeres stratégia és együttműködés építhető. Amennyiben van olyan politikai vezető, aki meglátja ennek lehetőségét, és képes megfelelő erőt képviselő hátszínigot szervezni, akkor hosszú távon is a politikai verseny meghatározó, markáns álláspontot megjelenítő szereplőjévé válhat.

A radikális jobboldali politikusok körében az ideológiai és történelmi viták az utóbbi évek folyamatai alapján másodlagosnak tűnnek a stratégiai külön-

ségekhez képest. A történelmi vitáknál fontosabbá vált az antiszemitizmus bélyegének eltávolítása, a kormányzóképeség reprezentálása, amely a szavazat-maximalizáló stratégia keretében összekapcsolódott a nyugat-európai szekuláris társadalmakat elfogadó új világgép kialakításával. Ennek jegyében a liberális gyökerekkel rendelkező PVV a Nemzeti Front szoros szövetségesevé vált, az olasz radikálisok pedig ma már együtt tudnak működni flamand, osztrák és német politikusokkal is. Az új, szorosabb együttműködés nem csupán intézményi tényezők kényszerének tekinthető, hanem olyan tudatos stratégiának, amelynek célja a legitimitáció, az erődemonstráció és az erőforrásszerzés is.

A tanulmányban bemutatott elméleti keret további kutatások számára biztosít kiindulópontot. A radikális jobboldali szereplők együttműködési stratégiájának, intenzitásának megváltozása feltehetően összefügg az új politikus generáció eltérő szocializációjával, a makroszinten is zajló európai politikai változásokkal. E téma részleteinek feltárása és bemutatása azonban már túlterjeszkedik a tanulmány keretein, az ehhez kapcsolódó kérdések további publikációk keretében kerülhetnek megválaszolásra. Egy további kutatási irány lehet annak feltárása, különbözik-e az ENF-frakcióhoz, illetve a más képviselőcsoportokhoz (EFDD, ECR), vagy függetlenek közé tartozók viselkedése az EP-ben.

A tanulmány végén arról is említést kell tenni, hogy az EU működésének akadályozására, lebontására a radikális jobboldalnak akkor nyílhat majd esélye, ha nem csupán egy képviselőcsoportot tud összeállítani, hanem több tagállamban is képes kormányzati szerepbe kerülni, és összehangolt munkával szembefordulni az integráció iránt elkötelezett politikai szereplőkkel. Az egyedi nemzeti érdek elsőbbségét hangoztató pártok számára ez a helyzet jelentené a nacionalizmus valódi kihívását.

JEGYZETEK

¹ Észak-Olaszországban az 1970-es évektől egyre aktívabbá váltak azok a politikai szereplők, amelyek az észak-olasz térség szélesebb körű autonómiájáért, vagy a térség független állammá alakításáért léptek fel. A folyamat részeként az 1980-as évek végén lépett színre a Lombard Liga, amely az 1990-es évekre a legerősebbé vált a „ligák” körében, és vezetője, Umberto Bossi 1991-ben az Északi Liga keretei között egyesítette az észak-olasz regionális, szeparatista szervezeteket (Ignazi, 2003).

² Wilders pártjának szó szerinti magyar fordítása „Párt a Szabadságért” lenne, a magyar médiában azonban a Szabadságpárt elnevezés terjedt el, ezért a tanulmányban a közérthetőség kedvéért ezt a magyar fordítást használok.

³ Az ezredforduló idején Le Pen és Haider is megfordult Bagdadban Szaddam Husszeint vendégként, az osztrák politikus pedig Moammer Kadhafi líbiai diktátorral is szoros kapcsolatot épített ki (Szabó, 2011; Hajdú, 2011). Utódaik ezzel szemben arra törekednek, hogy elnyerjék izraeli politikusok rokonszenvét is.

- ⁴ Az FN már Jean-Marie Le Pen idején felvette a kapcsolatot Vladimir Zhirinovskij orosz politikussal (Mudde, 2007), amely kapcsolat lánya elnöksége idején tovább élt. Marine Le Pen elnöksége alatt az orosz vonal tovább erősödött, az FN vezetői több alkalommal is Moszkvában tárgyaltak a Vlagyimir Putyin mögött álló Egységes Oroszország (*Jedinaya Rossiya*) néhány vezető politikusával, kongresszusokon láttak vendégül orosz delegációt, majd orosz banktól kaptak hitelt. A 2017-es francia elnökválasztás kampánya során, 2017. március 24-én Vlagyimir Putyin személyesen fogadta Moszkvában Marine Le Pent. Az FPÖ 2016. december 19-én írt alá együttműködési megállapodást Moszkvában az Egységes Oroszországgal.
- ⁵ A Flamand Blokkot (*Vlaams Blok*, VB) a belgiumi bíróságok gyakorlatilag betiltották (többek között elvették tőle az állami támogatást és megtiltották, hogy a médiában hirdetéseket jelentessen meg), amire válaszul a párt feloszlott és tagjai néhány nap elteltével Flamand Érdek néven új pártot alapítottak, ami változatlan formában vitte tovább a korábbi VB irányvonalát.
- ⁶ A belgiumi Nemzeti Front 1985-ben alakult, vezetője, Daniel Féret gyakorlatilag a francia Nemzeti Front belgiumi „klónját” hozta létre, lemásolva az FN programját, szlogenjét, arculati elemeit. Az FNb a bevándorlókat és a flamand szeparatizmust jelölte ki főellenségként, így ideológiailag közelebb állt a francia radikálisokhoz, mint a flamand nemzetállam megteremtéséért küzdő VB. Bár J-M Le Pen üdvözölte a párt létrejöttét, soha nem fordított rá kiemelt figyelmet, és nem tekintette támogatásra érdemes partnernek (Ignazi, 2003).

A belga állam kapcsán kialakult törésvonal miatt Karel Dillen, a VB vezetője és EP-képviselője hosszú ideig bizalmatlanul tekintett a homogén nemzetállam iránt elkötelezett Le Penre, és 1989-ben Dillen előbb a német Republikánusokkal állapodott meg az együttműködés részleteiről, az FN esetében pedig többször kijelentette, az együttműködésnek elsősorban technikai okai vannak, nem pedig ideológiai egyetértésből fakad (Mudde, 2000). Ennek ellenére később szoros szövetség alakult ki nem csupán a két párt, hanem a két politikus között is, amit jelzett az is, hogy 2007-ben J-M Le Pen személyesen vett részt Dillen temetési szertartásán.

- ⁷ A francia Nemzeti Front a 2002-es választási eredményeket követően fokozatosan mérsékelte programját, aminek keretében nemzetképét is megváltoztatta. Ennek jegyében már Jean-Marie Le Pen is arról beszélt 2006-ban, hogy a francia szekuláris állam rendkívüli érték, ami biztosította, hogy Franciaország azokat is befogadja, akik nem születtek, vér szerinti franciák (Ivaldi, 2016:237), Marine elnöksége idején pedig a korábbiakban megkérdőjelezhetetlennek tartott klasszikus családmodell, női- és nemi szerepek kérdésében változott a legnagyobb mértékben a párt programja (Ivaldi, 2016:226-229). Az Osztrák Szabadságpárt a nagynémet nacionalizmus eszméjét az osztrák patriotizmusra cserélte az 1990-es években (Kurtán, 2007), a korábban hírhedt magyar-ellenes pártnak tartott Szlovák Nemzeti Párt pedig 2016-ban a magyar polgári politikusok által vezetett Híd-Most párttal is hajlandó volt kiegyezni annak érdekében, hogy kormányra kerülhessen. Hasonló éles fordulat történt az 1990-es években a legtöbb radikális jobboldali párt esetében az európai integráció és a gazdaságpolitika területén is. Maastricht után az integrációt toleráló álláspontot euroszkeptizmus, a jobboldali, piacpárti gazdaságpolitikát pedig államközpontú, baloldali követelések váltották fel (Mudde, 2007; Bíró Nagy és szerzőtársai, 2011). A vallás kérdésében sem változatlan a radikális jobboldal története. Az FPÖ az 1990-es években korábbi egyházellenes, ateista irányultságú magatartását feladva kísérletet tett a kiegyezésre a keresztény egyházakkal (Kurtán, 2007), Geert Wilders pedig a zsidó-keresztény

- kultúra védelmét hirdeti, miközben önmagát agnosztikusként definiálja (Vossen, 2011). Ebben a kérdésben újabb fordulat előjelének tekinthető az európai szekuláris állam és a muszlim világ szembeállítás, ami az individualizálódott és szekularizálódott nyugati társadalmakhoz történő újabb alkalmazkodási lépésnek is értékelhető (Akkerman et al., 2016a; Akkerman et al., 2016b).
- ⁸ 2011-ben a Jobbik 2009-es és 2014-es listavezetője, Morvai Krisztina csatlakozott Európai Szövetség a Szabadságért (*European Alliance for Freedom*, EAF) nevet viselő pártszövetséghez. Pártja azonban kilépett a szervezetből, miután az FPÖ együttműködési megállapodást kötött a Szlovák Nemzeti Párttal (Die Presse, 2011; barikad.hu, 2011).
- ⁹ Le Pen „új barátainak” körébe tartozott a Magyar Igazság és Élet Pártja, a Szlovák Nemzeti Párt (*Slovenská Národná Strana*, SNS), a Szerb Radikális Párt (*Srpska Radikalna Stranka*, SRS), két lengyel szervezet, a Nemzeti Jobboldal (*Prawica Narodowa*, PN) és az Alternatív Munkáspárt (*Alternatywa Partia Pracy*, APP), továbbá Vladimir Zhirinovskij Orosz Liberális Demokrata Pártja (*Liberal'no-Demokraticheskaya Partiya Rossii*, LDPR) (Mudde, 2007).
- ¹⁰ A Jobbik kapcsán meg kell jegyezni, hogy nem csupán a magyar radikális párt az egyetlen, amely nem találja helyét ebben a konfliktus mezőben. A 2004-es választáson a Lengyel Családok Ligája úgy indult, hogy a pártnak nem volt világos álláspontja arról, mely frakcióhoz akar csatlakozni (Enyedi, 2006), 10 képviselőjéből álló delegációja pedig a ciklus során felbomlott, a képviselők egy része a párt központi irányvonalától függetlenül döntött frakció tagságáról. A szintén lengyel Új Jobboldal Kongresszusának 4 képviselője a 2014-es ciklusban három irányba vált szét (2-ENF, 1-EFDD, 1-független). Az Alternatíva Németországért 7 képviselője 2014-ben a konzervatív ECR frakcióhoz csatlakozott, akik közül öten a 2015-ös pártszakadás után elérték, hogy a két korábbi társukat kizárják a képviselőcsoportból. A 2 képviselő annak ellenére is eltérő módon döntött új frakciójáról (1-ENF, 1-EFDD), hogy mindketten az AfD vezetőségébe tartoztak.
- ¹¹ A kormányzóképeség demonstrálása által befolyásolt, EP-n belüli viselkedésre jó példát jelent a Dán Néppárt és az Igaz Finnok 2014-es döntése. A lezáruló ciklusban mindkét párt a UKIP által vezetett frakció tagja volt, amikor viszont lehetőségük nyílt rá, hogy átlépjenek a brit konzervatívok képviselőcsoportjába, az ECR-ba, akkor azonnal megtették. A konzervatívok pedig befogadták őket annak érdekében, hogy az ECR a Parlament harmadik frakciójává válhasson.
- Marine Le Pen egyik stratégiai célkitűzése volt, hogy pártját megszabadítsa az antiszemitizmus vádjától (Ivaldi, 2016). 2013-ban lényegében e célkitűzés megvalósítását legitímálta a nyíltan Izrael-barát Wilders szövetsége.
- ¹² A nyugat-európai médiát szintén sokkolta az új frakció megalakulásának híre. A Guardian például úgy fogalmazott az ITS csoportról, hogy az „újfasiszták és Holokauszt-tagadók gyülekezete” (Traynor, 2007).
- ¹³ A fentebb már idézett Guardian-cikk az ITS képviselőcsoportot „Románia Európai Uniónak nyújtott első ajándékának” nevezte (Traynor, 2007).
- ¹⁴ A Policy Network honlapján megjelent vélemény szerint a két párt szövetsége jóval nagyobb hatással bírhat az európai politikára mint egy-egy párt választási sikere (de Lange et al, 2014).
- Cas Mudde egy, a Washington Post oldalán 2014 februárjában publikált írásában úgy vélte, a pártszövetség nem jelent áttörést a radikális jobboldal számára európai szinten, ugyanakkor

fontos fejleménynek tartotta, hogy a PVV feladta korábbi izolációs álláspontját a Nemzeti Frontal kapcsolatban. Mudde viszont úgy látta, ez annak következtében alakulhatott ki, hogy a PVV elszigetelődött a holland politikai életben (Mudde, 2014).

- ¹⁵ Az Arany Hajnalt az utcai erőszak elfogadása és nemzetiszocialista eszmék hirdetése (Ellinas, 2013), a Jobbikot pedig a cikkben már korábban részletezett okok miatt utasították el.
- ¹⁶ A frakciók létszáma megalakulásukat követően minden ciklusban változott. Az első ciklusban egy észak-írországi képviselő (John Taylor) csatlakozott a radikálisokhoz, a második ciklusban a Republikánusok belharcai miatt csökkent a frakció létszáma. 2007 tavaszán az első bolgár EP-választás során az Ataka mandátumainak száma 1-ről 3-ra növekedett, majd egy román liberális politikus (Mircea Coșea) ült át az ITS frakcióba. Az ENF frakcióhoz 2015 nyarán csatlakozott egy román képviselő (Laurențiu Rebege), a Nemzeti Front egyik képviselője (Aymeric Chauprade) viszont 2015 novemberében elhagyta a szövetséget. 2016 májusában a német AfD egyik képviselője lépett be a frakcióba, miután kizárták az ECR frakcióból. Marcus Pretzell a pártelnök Frauke Petry élettársa (2016 decemberétől férje), így az AfD gyakorlatilag elkötelezte magát az ENF mellett. 2017 januárjában az olasz Öt Csillag Mozgalom (*Movimento 5 Stelle*, M5S) egyik képviselője, Marco Zanni lépett át az EFDD frakcióból és hagyta el egyúttal korábbi pártját is.
- ¹⁷ A négy politikus: Jean-Marie és Marine Le Pen, Bruno Gollnisch, valamint Alessandra Mussolini, akinek pártja 2008-ban beolvadt Silvio Berlusconi mozgalmába, és 2014-ben már a Forza Italia jelöltjeként tért vissza az Európai Parlamentbe.
- ¹⁸ Az FPÖ 1986-os radikális fordulata óta 2000 és 2005 között kormányzott szövetségi szinten az Osztrák Néppárt (*Österreichische Volkspartei*, ÖVP) társaságában, de tartományi szinten szociáldemokratákkal is együttműködtek már (pl.: Burgenland, Karintia). Az LN Berlusconi mindhárom kormányában szerepet kapott. A PVV 2010-2012 között támogatta Mark Rutte első, liberális-kereszténydemokrata kisebbségi kormányát.
- E stratégia jegyében lett volna a frakció tagja a Szlovák Nemzeti Párt is, amely azonban nem szerzett mandátumot a 2014-es EP-választáson.
- ¹⁹ A szervezetek jelentőségét az adja, hogy rajtuk keresztül az ENF vezetői olyan szervezetekkel is formális kapcsolatot tarthatnak fenn, amelyek jelenleg nem rendelkeznek EP-képviselővel (pl.: cseh és bolgár politikusok pártjai), vagy más frakcióhoz tartoznak (pl.: Svéd Demokraták 2015-ben feloszlott ifjúsági szervezete továbbra is az FN körül szerveződő szövetségi rendszert favorizálta a UKIP helyett). Az európárt és a pártalapítvány arra is alkalmas, hogy az együttműködésben részt vevők közös rendezvényeinek egységes arculatot és anyagi fedezetet adjon. Az ilyen jellegű közös rendezvények egyre gyakoribbá válnak, 2016 első felében három nagyszabású találkozót is rendeztek (január: Milánó, április: Sinaia, június: Bécs). A pártszövetség 2017 januárjában „közös európai kampánynyitó” rendezvényt tartott a németországi Koblenz városában.
- ²⁰ A 2. és 3. táblázatban a * jelöléssel ellátott, 2007-es és 2015-ös oszlopokban szereplő értékek az adott ciklus kezdetekor (2004, illetve 2014) megállapított értékeket jelölik, mert az Európai Parlament hivatalos dokumentumaiban ezek az adatok szerepelnek.

IRODALOM

- Ágh Attila (2014): EU integráció és tagállami versenyképesség – Az együttesen gyakorolt szuverenitás a vágtató globalizáció korában. In: *Politikatudományi Szemle*, Vol. 23., No. 3., 51–68.
- Akkerman, Tjitske–de Lange, Sarah L.–Rooduijn, Matthijs (2016a): Inclusion and mainstreaming? Radical right-wing populist parties in the new millenium. In: Akkerman, Tjitske–de Lange, Sarah L.–Rooduijn, Matthijs (ed.): *Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe. Into the mainstream?* Oxon, Routledge.
- Akkerman, Tjitske–de Lange, Sarah L.–Rooduijn, Matthijs (2016b): Into the mainstream? A comparative analysis of the programmatic profiles of radical right-wing populist parties in Western Europe over time. In: Akkerman, Tjitske–de Lange, Sarah L.–Rooduijn, Matthijs (ed.): *Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe. Into the mainstream?* Oxon, Routledge.
- Almeida, Dimitri (2010): Europeanized Eurosceptics? Radical Right Parties and European Integration. In: *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 11., No. 4., 237–253.
- Archick, Kristin–Mix, Derek E. (2011): The European Parliament. In: *Current Politics and Economics of Europe*, Vol. 23., No. 2., 141–156.
- Bartha Attila (2012): Kormányzás, kultúra vagy a demokrácia minősége? Az intézmények szerepe az Európai Unió gazdasági fejlődésében. In: *Politikatudományi Szemle*, Vol. 21., No. 2., 101–124.
- Bíró Nagy András (2016): Közép-európai EP-képviselők karrierútjai. Politikai tapasztalat és karrierambíciók az Európai Parlamentben. In: *Politikatudományi Szemle*, Vol. 25., No. 1., 101–120.
- Bíró Nagy András–Dúró József–Hajdú András–Róna Dániel (2011): Nemzet és radikalizmus. In: Láncki András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Budapest, Századvég Kiadó.
- Brack, Nathalie (2012): Eurosceptics in the European Parliament: Exit or Voice? In: *European Integration*, Vol. 34., No. 2., 151–168.
- Brack, Nathalie (2013): Euroscepticism at the Supranational Level: The Case of the 'Untidy Right' in the European Parliament. In: *Journal of Common Market Studies*, Vol. 51., No. 1., 85–104.
- Dobos Balázs (2011): A romániai pártrendszer PeReMe: a Nagy-Románia Párt. In: Láncki András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Budapest, Századvég Kiadó.
- Dúró József (2010): Euroszepticismus ma. In: *Politikatudományi Szemle*, Vol. 19., No. 4., 53–85.
- Ellinas, Antonis A. (2013): The Rise of Golden Dawn: The New Face of the Far Right in Greece. In: *South European Society and Politics*, Vol. 18., No. 4., 543–565.
- Enyedi Zsolt (2006): Az európai integráció hatása a kelet-európai és a magyar pártstratégiákra. In: Hegedűs István (szerk.): *A magyarok bemenetele. Tagállamként a bővülő Európai Unióban*. Budapest, DKMKA.
- Fieschi, Catherine–Shields, James–Woods, Roger (1996): Extreme right-wing parties and the European Union: France, Germany and Italy. In: Gaffney, John (eds): *Political Parties and the European Union*. London, Routledge.
- Givens, Terri E. (2004): The Radical Right Gender Gap. In: *Comparative Political Studies*, Vol. 37., No. 1., 30–54.
- Gunther, Richard–Diamond, Larry (2003): Species of Political Parties. A New Typology. In: *Party Politics*, Vol. 9., No. 2., 167–199.

- Hainsworth, Paul (2008): *The Extreme Right in Western Europe*. London, Taylor & Francis Group.
- Hajdú András (2011): Újrakezdődő sikertörténet? Az Osztrák Szabadságpárt felemelkedése, hanyatlása és visszatérése. In: Láncki András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Budapest, Századvég Kiadó.
- Hix, Simon–Marsh, Michael (2004): *Predicting the Future: The Next European Parliament*. Brussels, Burson-Marsteller.
- Hix, Simon–Noury, Abdul G.–Roland, Gérard (2007): *Democratic Politics in the European Parliament*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Hooghe, Liesbet–Marks, Gray–Wilson, Carole (2002): Does left/right structure party positions on European Integration? In: *Comparative Political Studies*, Vol. 53., No. 8., 965–989.
- Ignazi, Pierro (2003): *Extreme Right Parties in Western Europe*. New York, Oxford University Press.
- Ilonszki Gabriella–Jáger Krisztina (2006): A magyarországi delegáció az Európai Parlamentben 2004–2006: hasonlóságok és eltérések. In: Hegedűs István (szerk.): *A magyarok bemenetele. Tagállamként a bővülő Európai Unióban*. Budapest, DKMKA.
- Inglehart, Robert (1977): *The silent revolution: Chaniging values and political styles among Weterans publics*. Princeton, Princeton University Press.
- Ivaldi, Gilles (2016): A new course for the French radical right? The Front National and ‘demonisation’. In: Akkerman, Tjitske–de Lange, Sarah L.–Rooduijn, Matthijs (ed.): *Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe. Into the mainstream?* Oxon: Routledge, 225–246.
- Koller Boglárka (2012): Klubtagságok az EU-ban. A differenciált integráció gyakorlati és elméleti vonatkozásai. In: *Politikatudományi Szemle*, Vol. 21., No. 1., 32–57.
- Kopeczky, Petr–Mudde, Cas (2002): Two Sides of Euroscepticism. In: *European Union Politics*, Vol. 3., No. 3., 297–326.
- Kovács Attila (2014): A konzultációtól az együttdöntésig – Az Európai Parlament megnövekedett szerepe a Közös Agrárpolitika jogalkotásában. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 23., No. 4., 35–70.
- Kriesi, Hanspeter–Grande, Edgar–Lachat, Romain–Dolezal, Martin–Bornschieer, Simon–Frey, Timotheos (2008): *West European politics in the age of globalization*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Kurtán Sándor (2007): A Szabadság Párt (Ausztria). *Politikatudományi Szemle*, Vol. 16., No. 1., 23–44.
- Ladrech, Robert (2012): Party Change and Europeanisation: Elements of an Integrated Approach. In: *West European Politics*, Vol. 35., No. 3., 574–588.
- Lipset, Martin–Rokkan, Stein (1967): Cleavage structures, party systems and voter alignments: An introduction. in: Lipset, Martin–Rokkan, Stein (eds.): *Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives*. New York, Free Press.
- Lord, Christopher (1997): The untidy right in the European Parliament. In: Bell, David S.–Lord, Christopher (eds.): *Transnational parties in the European Union*. Aldershot, Ashgate.
- Maurer, Andreas–Parkes, Roderick–Wagner, Markus (2008): Explaining group membership in the European Parliament: the British Conservatives and the Movement for European Reform. In: *Journal of European Public Policy*, Vol. 15., No. 2., 246–262.
- Mudde, Cas (2000): *The Ideology of the extreme right*. Manchester, Manchester University Press.
- Mudde, Cas (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge, Cambridge University Press.

- Norris, Pippa (2005): *Radical Right: Voters and Parties in Electoral Market*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Startin, Nicholas (2010): Where to for the Radical Right in the European Parliament? The Rise and Fall of Transnational Political Cooperation. In: *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 11., No. 4., 429–449.
- Szabó Márk (2011): Ellenzékiségre ítélve. A Nemzeti Front útja az agrárius protesztpartttól a jóléti nacionalizmusig. In: Láncki András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése*. Budapest, Századvég Kiadó.
- Taggart, Paul–Szczerbiak, Aleks (2008): Opposing Europe? The Politics of Euroscepticism in Europe. In: Szczerbiak, Aleks–Taggart, Paul (eds.): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Volume 1 Case Studies and Country Surveys. Oxford, Oxford University Press.
- von Rohr, Mathieu (2014): „Achtung, Frau Merkel!” SPIEGEL–Gespräch mit Wahlsiegerin Marine Le Pen über ihren Kampf gegen die EU. In: *Der Spiegel*, Vol. 68., No. 23., 82–85.
- Vossen, Koen (2011): Classifying Wilders: The Ideological Development of Geert Wilders and His Party for Freedom. In: *Politics*, Vol. 31, No. 3., 179–189.
- Wagner, Marcus (2011): The Right in the European Parliament Since 1979. In: *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 12., No. 1., 52–67.
- Whitaker, Richard–Lynch, Philip (2014): Understanding the Formation and Actions of Eurosceptic Groups in the European Parliament: Pragmatism, Principles and Publicity. In: *Government and Opposition*, Vol. 49., No. 2., 232–263.

INTERNETES FORRÁSOK

- Barikád (2011): Morvai Krisztina az FPÖ-ről: „Kilépek, nem ér annyit az egész.” In: *Alfahir.hu*, 2011.07.26. http://alfahir.hu/morvai_krisztina_az_fp%C3%B6-r%C5%91_kil%C3%A9pek_nem_%C3%A9r_annyit_az_eg%C3%A9sz_vid%C3%B3val-20110726
- de La Baume, Maïa–Vinocur, Nicholas (2015): *How Le Pen did it*. In: *Politico*, 2015. 06. 22. <http://www.politico.eu/article/how-le-pen-did-it-fn-enf/>
- de Lange, Sarah–Rooduijn, Matthijs–van Spanje, Joost (2014): The ‘Le Pen–Wilders’ alliance will change European Politics. In: *Policy Network*, 2014. 02. 04. http://www.policy-network.net/pno_detail.aspx?ID=4572&title=The-%E2%80%98Le-Pen-Wilders-alliance-will-change-European-politics
- Die Presse (2011): FPÖ paktiert mit slowakischer SNS. In: *DiePresse.com*, 2011. 07. 05. <http://diepresse.com/home/politik/eu/675288/FPÖ-paktiert-mit-slowakischer-SNS?from=suche.intern.portal>
- European Parliament (2014): *Facts and Figures*. <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-542150-European-Parliament-Facts-and-Figures-FINAL.pdf>
- European Parliament (2016): *Women in the European Parliament*. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/publications/2016/0001/P8_PUB\(2016\)0001_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/publications/2016/0001/P8_PUB(2016)0001_EN.pdf)
- European Parliamentary Research Service <https://epthinktank.eu/>

- Jobbik (2014): *Kimondjuk. Megoldjuk. A Jobbik országgyűlési választási programja a nemzet felemelkedéséért*. https://jobbik.hu/sites/default/files/cikkcsatolmany/kimondjukmegoldjuk2014_netre.pdf
- Mudde, Cas (2014): The Le Pen-Wilders alliance and the European Parliament: Plus ça change, plus la meme chose. In: *Washington Post*, 2014. 02. 11. <http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2014/02/11/the-le-pen-wilders-alliance-and-the-european-parliament-plus-ca-change-plus-cest-la-meme/>
- Traynor, Ian (2007): Romania's first gift to the European Union – a caucus of neo-fascists and Holocaust deniers. In: *The Guardian*, 2007. 01. 08. <http://www.theguardian.com/politics/2007/jan/08/uk.eu>
- Traynor, Ian (2013): Le Pen and Wilders forge plan to 'wreck' EU from within. In: *The Guardian*, 2013. 11. 13. <http://www.theguardian.com/politics/2013/nov/13/le-pen-wilders-alliance-plan-wreck-eu>
- Webb, Sara–Vinocur, Nicholas (2013): Le Pen, Wilders eye eurosceptic alliance for EU elections. In: *Reuters*, 2013. 11. 13. <http://www.reuters.com/article/us-eu-vote-eurosceptics-idUSBRE9AC0HD20131113>